

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.02/.09-047.44

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.2.2/01>**Качак Т. Б.**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОСНОВА КОНЦЕПЦІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ФЕНОМЕНА

У статті розглянуто актуальність комплексних й системних досліджень, об'єктом яких є не один чи кілька творів, а сукупність творів певного історико-культурного періоду, дитяча література як художньо-естетичний феномен. Зауважено, що цілісність й системність дослідження забезпечує добре продумана його концепція, а нові критичні підходи відкривають літературознавству ширші можливості та збагачують дослідницьку парадигму сучасної української літератури для дітей та юнацтва.

Охарактеризовано потенціал літературознавчого аналізу адресованих дітям та юнацтву творів як основи концепції комплексного дослідження цього сегмента літератури. Подано узагальнену дефініцію поняття «поетика» твору. Виокремлено та окреслено ефективність аналізу системотвірних компонентів поетики адресованих юним читачам художніх творів.

Визначено, що аналіз тематико-проблемного рівня адресованих юним читачам сучасних творів уможливує не тільки визначення й класифікацію актуальних і поширених тем і проблем, а й особливостей їх висвітлення та інтерпретації у різножанрових текстах. Жанрово-стильовий компонент поетики твору відображає орієнтацію письменника на жанрову матрицю чи на експериментування з формою у процесі творення художнього світу. Осмислення сюжетного розвитку подій, архітектоніки, хронотопу твору дає можливість зробити висновки про домінантні способи зображення художнього світу в адресованій дітям літературі. Важливим є аналіз образного (типологія головних героїв, художні засоби їх портретування і характеротворення, моделі поведінки і взаємодії), мовного та нарративного рівнів твору.

Обґрунтовано доцільність й правомірність системного аналізу поетики текстів задля визначення художніх особливостей й тенденцій розвитку сучасної дитячої літератури як художньо-естетичного феномена.

Ключові слова: літературний аналіз, література для дітей та юнацтва, художньо-естетичний феномен, поетика художнього твору, компоненти поетики.

Постановка проблеми. Література для дітей та юнацтва стверджується у сучасному українському науковому дискурсі як повноцінний об'єкт дослідження. Домінують студії, присвячені аналізу окремих творів чи творчості письменників, висвітленню особливостей презентації різними авторами тем чи проблем, використання жанрових форм, моделей образної системи чи типу нарації. Мало хто наважується проводити комплексні й системні дослідження, об'єктом яких є не один чи кілька творів, а великий сегмент дитячої літератури.

Адресовані дітям та юнацтву твори сучасного історико-культурного періоду є неоднорідним явищем, «багатогранним об'єктом дослідження (сукупністю творів, різноманітних способів тек-

стуальної реалізації художньої дійсності, які формують багатокомпонентну структуру)» [2, с. 2]. Це художньо-естетичний, «поліінтерпретаційний» (Л. Мацевко-Бекерська) феномен. З огляду на це актуальними є пошуки й розробка дієвої концепції, яка б забезпечила осягнення змістових і формальних особливостей цього феномена як системи з урахуванням специфіки його компонентів й аналізом зв'язків між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою цієї студії є праці літературознавців, присвячені теоретичним аспектам дослідження дитячої літератури (У. Баран, В. Кизилової, Л.Мацевко-Бекерської, М. Славової та ін.) та поетики художнього тексту (М. Кодака, В.Марка, Г. Клочака).

На початку ХХІ ст. українське літературознавство вийшло на рубіж подолання хаотичного пошуку «методологічних опор то в педагогіці та психоаналізі, то в теорії інформації та семіотиці, то в рецептивній естетиці та культурології» [12, с. 8], характерного для 90-х років ХХ ст. Ще тоді М.Славова виокремила чотири основні підходи дослідження дитячої літератури (педагогічний, психологічний підходи, аналіз літератури для дітей у контексті рецептивної естетики та культурології). Поза увагою опинився філологічний підхід з опорою на літературознавчий текстуальний аналіз творів, хоча його використовували найчастіше, про що свідчать монографічні дослідження, наукові статті. Така емпірична практика потребує теоретичного осмислення, сформульованих загальних для даного сегмента літератури закономірностей методологічного характеру, побудови цілісної концепції, системи дослідження.

Дисертація «Проблеми поетики белетристики для дітей» (1992) М. Славової була чи не першою спробою узагальнення й побудови теоретичної моделі дослідження літератури для дітей. Науковець окреслила специфіку літератури для дітей, яка виявляється через ігрове і фантастичне, а також проаналізувала компоненти структури (персонаж, сюжет, композиція, оповідач та ін.) твору і зауважила типологічну схожість із казковою структурою. Екстраполюючи західну практику вивчення літератури, вона обґрунтувала комунікативні аспекти дитячої книги, соціокультурну роль літературної казки і поглибила теорію демонстрацією методів і прийомів аналізу поетики класичних творів світової літератури. Її праця стимулювала дослідження літератури для дітей та юнацтва в комунікативному, наратологічному та рецептивно-естетичному аспектах О. Папуші, У. Баран.

Традиційно-усталені підходи до вивчення художнього тексту як мистецького феномену й новітні надбання в теоретичному осмисленні природи художньої творчості (історико-типологічні, рецептивні, герменевтичні стратегії, засади структуралізму, інтертекстуальності, наратології) репрезентують дослідження Н. Дев'ятко, Т. Качак, В. Кизиловой, Л. Овдійчук, О. Слижук, Л. Куцої, О. Куцої та ін.

Теоретичні питання інтерпретації та поетики текстів для юних читачів розробляє Л. Мацевко-Бекерська. Вона вважає, що для інтерпретаційного формату дитячої літератури цінний «передусім текст, а згодом його рефлексія з наступними аналітичними візіями. З одного боку, справді

слід звернути увагу на похідні від «дорослої» літератури концепції дослідження тексту, адресованого дітям, з другого – важливими й вагомими є саме об'єктивні чинники, що зумовили статус літературознавчих стратегій» [10, с. 19]. Рецептивний аналіз дитячої літератури у компаративній площині проводить О.Панько, «книгознавчий» метод дослідження домінує у студіях Н. Марченко. Значно ширша методологічна платформа характеризує зарубіжні дослідження літератури для дітей П. Ханта (Peter Hunt), Д. Рада (David Rudd), К. Леснік-Обертейн (Karín Lesnik-Oberstein), Х.-Х. Еверса (Hans-H Ewers), М. Губар (Marah Gubar), М. Озевич (Marek Oziewicz), Е. О'Саліван (Emer O'Sullivan), М. Світлицького (M. Świetlicki).

Цілісність й ґрунтовність, системність дослідження забезпечує добре продумана його концепція, а нові критичні підходи відкривають літературознавству ширші можливості та збагачують дослідницьку парадигму сучасної української літератури для дітей та юнацтва. Це ілюструє монографічне дослідження «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» [1], яке є результатом практичної апробації запропонованої у цій статті теоретичної моделі інтерпретації багатокomпонентного пласту адресованої дітям літератури.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтувати доцільність й правомірність системного літературознавчого аналізу поетики текстів – основи концепції дослідження сучасної літератури для дітей та юнацтва як художньо-естетичного феномена, інструмента визначення його художніх особливостей й тенденцій розвитку.

Виклад основного матеріалу. Літературознавчий аналіз – основа концепції дослідження, один із основних засобів виявлення тенденцій сучасної літератури для дітей та юнацтва як художньо-естетичного феномена. Йдеться передусім про художньо-естетичну парадигму – художні особливості та специфіку поетики тексту, яка проявляється у тематико-проблемному колі, жанрово-стильових особливостях, на образному й мовно-нарративному рівнях. Засобом виявлення закономірностей, напрямів розвитку й художніх особливостей сучасної поезії і прози для дітей та юнацтва є системний аналіз поетики текстів, типології та узагальнення художніх ознак.

Більшість сучасних дослідників спирається на новітні інтерпретаційні підходи, ігноруючи те, що літературний текст має власне значення. Однак платформою інтерпретації та застосування кри-

тичних підходів є глибинний аналіз твору (компонентів, рівнів, сегментів твору та взаємозв'язків між ними). Письменники розгортають сюжет, обирають тематико-проблемне коло, жанрово-стильові форми, вибудовують мовно-нарративну площину; конструюють образ героя-ровесника, передають його характер, транслюють моделі поведінки; закладають у зміст твору ті смисли, які мають «зачепити» читача певного віку, стимулювати пережити прочитане і проїнятися ним, отримати новий досвід й естетичне задоволення. Таким чином, аналізуючи й узагальнюючи результати цих процесів отримуємо об'єктивні уявлення про тенденції розвитку й функціонування певного літературного явища, феномена.

Сучасне літературознавство активно розробляє ідеї цілісності художнього світу твору, згладжування межі між його змістом і формою. «Активізація складників змісту й форми відбувається не відособлено, а в широкому спектрі взаємодії: вихід на перший план складників змісту активізує відповідні складники форми» [9, с. 31]. Так, у прозі для дітей та юнацтва залежно від її спрямування (реалістичного чи фантастичного), жанру, адресації спостерігаються закономірності взаємодії компонентів змісту і форми. У більшості творів домінують роль відіграють сюжет та образи героїв-ровесників. Як зауважував В. Марко, сюжет (події, колізії, перипетії) виходить на перше місце у пригодницьких творах, які найбільше асоціюються як література для дітей та юнацтва. Рівневий склад твору, пропагований структуралістами, прихильниками феноменологічної теорії, використовується у системологічній теорії літературного твору. Щоправда багато літературознавців вважають його проблематичним, бо «не дозволяє бачити твір як функціональну цінність» [3, с. 26]. Попри те, свою функцію він виконав. За переконанням Г. Клочка, побудова теорії літературного твору на системологічній основі, що означає осмислення твору як системно організованої цілісності, фактично є формуванням методології системного аналізу його поетики.

Поняття «поетика» має різні дефініції: «наука про систему зображально-виражальних засобів у письменстві та будову літературних творів» [8, с. 233] (Ю. Ковалів); головні творчі принципи твору, які визначають його художню якість (Г. Клочек), ідейно-тематична і формотворча система художнього твору (М. Гуменний). За словами М. Кодака, системність поетики «виражається в тому, що підсистеми, які входять в систему, охоплюють художнє явище як цілісність в розрізі

певного аспекту – ідейно-емоційного, часо-просторового тощо; так само й система, інтегруючи всю сукупність підсистем, дає змогу розглядати твір, як нерозривну єдність, результат внутрішньо складної, багаторівневої системно-образної думки» [5, с. 9]. Він пропонує п'ять аспектів (пафос – жанр – психологізм – хронотоп – нарація), які формують системність твору і дають змогу розглянути будь-який художній твір як внутрішньо узгоджену систему, гармонійний прояв творчого розуму.

Концепт «поетика» охоплює: «питання про мотиви... і сюжети, про їх джерела і форми щеплень, про структурні варіації їх, про різні прийоми і принципи розгортання чи розвитку сюжету, про закони сюжетоскладання, про художній час як категорію побудови і руху подій в літературних творах, про композицію як систему складання, взаємодії, руху і об'єднання мовного, функціонально-стилістичного і ідейно-тематичних планів словесно-художнього твору, питання про засоби і прийоми сюжетно-динамічного і власне мовної характеристики персонажів у різних жанрах і видах літератури, про жанрові і структурні відмінності у співвідношеннях і зв'язках монологічної і діалогічної мови в різні епохи літературного розвитку і в різних типах словесно-художніх структур, про вплив ідейного задуму і тематичного плану твору на його стилістично-мовний лад, про зв'язки публіцистичного та образно-розповідних аспектів композиції літературних творів...» [4, с. 6]. Поетика, як вважає Г. Клочек, містить такі постійні смисли: художність; система творчих принципів; художня форма; цілісність, системність; майстерність письменника [3, с. 16] і є системою, що складається із взаємопов'язаних функціонуючих (таких, що виконують стосовно художніх завдань твору певну роль) елементів. Застосування системного підходу при вивченні будь-якого об'єкта пов'язане з визначенням групи системотвірних чинників («детермінант») і їх організовувальних функцій; виокремленням компонентів об'єкта із наступним аналізом системних відношень між ними.

Структуру поетики літературного твору, що ґрунтується на системологічній основі, Г. Клочек вибудовує на основі розрізнення «елементів» (приймів – мовних, сюжетних, композиційних, ритмомелодійних тощо) та «компонентів» (підсистеми поетики – мова твору, композиція, ритміка тощо) [3, с. 30–31]. Принциповим він вважає включення системи змістових прийомів у сукупність поетикальних компонентів, адже суттю

твору є його художність і завдання дослідника – осягнути «вічну таїну художності». Йдеться про розгляд поетики твору як системи прийомів, що генерують художню енергію. Поетика текстів для дітей, незважаючи на їхню специфіку рецепційного характеру, вибудовується за такими ж принципами генерації художньої енергії.

Зважаючи на художні особливості об'єкта дослідження, концепції структури твору, єдності змісту і форми, системний підхід як конкретно-наукову методологію, на нашу думку, правомірним у студії літератури для дітей та юнацтва буде аналіз тематико-проблемного, жанрово-стильового, сюжетно-композиційного, образного, мовного, часопросторового й наративного рівнів (системотвірних компонентів) поетики художніх творів.

Тематико-проблемний рівень твору – центральне змістове коло подій, що формують його художню основу, відображають головну думку (ідею), а також проблематика, яку презентує й осмислює автор. Автори сучасної української поезії і прози для дітей та юнацтва порушують теми морально-етичного, філософського, психологічного, соціокультурного, історичного та інших планів, актуалізують теми та проблеми, які властиві тільки адресованій юним читачам літературі: тема дитячого садка і школи, дитячої гри у творах для молодших школярів, тема дорослішання, стосунків з ровесниками, підліткових проблем, першого досвіду – у підлітково-юнацькій прозі.

«Тематика зумовлюється певним жанром, пов'язана із завданням письменника, інтересами реципієнта, світоглядом відповідної доби» [8, с. 473]. Розгляд конкретних творів у такому аспекті вивільняє тенденцію розширення тематико-проблемного кола сучасної української прози для дітей та юнацтва шляхом «переселення» тем з літератури «для дорослих», засвоєння досвіду зарубіжних письменників, постколоніального розтабування, реагування на запити юного покоління та нові суспільні виклики, орієнтації на модні в культурі тренди. Важлива при цьому проблема тематичного обмеження, зумовленого віковими особливостями дитини-читача, її неготовністю до розмов про певні явища, а також специфіка висвітлення окремих тем (теми смерті, суїциду тощо). Особлива ознака сучасної літератури для дітей – актуальність тематики й проблематики за відсутності моралізаторства й примітивізму.

Аналіз тематико-проблемного рівня адресованих юним читачам сучасних творів уможливує

не тільки визначення й класифікацію актуальних і поширених тем і проблем, а й особливостей їх висвітлення та інтерпретації у різножанрових текстах. Реалізація теми у художньому творі зумовлена сюжетно-композиційним, образним та іншими компонентами поетики і безпосередньо залежить від них.

Жанрово-стильовий компонент поетики твору невідривний від тематико-проблемних аспектів і проявляється в обраній автором формі мистецького осмислення світу і художній організації тексту: змісті, сюжетно-композиційній побудові, використанні образотворчих і мовних засобів, констатуванні часопростору художнього світу, а також в особливостях наративного стилю. Сучасна література для дітей та юнацтва представлена різними жанрами: класичними (вірш, літературна казка, новела, оповідання, повість-казка, повість, роман) й утвореними завдяки жанровому синтезу та дифузії, які разом творять жанрову систему. Практика жанротворення у сучасній прозі для дітей та юнацтва позначена ознаками, характерними для постмодерної епохи, вона зумовлена специфікою цього сегмента літератури. Сучасні автори використовують традиційні жанрові форми та шукають оригінальні жанрові вирішення для реалізації художніх ідей, обраних тем і проблем, презентації своєї «історії», манери письма. Знаковими тенденціями щодо цього є еkleктика й синтез різножанрових елементів в одному творі; адаптації жанрів «дорослої» літератури для інших вікових категорій реципієнтів. Актуалізація пригодницького, казкового, фентезійного елементів як іманентних аспектів жанротворення впливає на визначення жанрової домінанти у поліжанрових творах.

З'ясовуючи жанрову належність твору послуговуються загальними критеріями: обсяг і структура твору, тематичний зріз, родові ознаки, способи викладу (оповідь, розповідь, сповідь та ін.). При цьому обов'язковим є віковий критерій: віршики, казки та повісті-казки адресовані, як правило, молодшим школярам, повісті й романи – підліткам. Окремої уваги потребують авторські жанрові визначення як «спосіб бачення жанру, що може вказувати на першоджерело, специфіку внесених до твору змін, давати реципієнту ключ до відповідного прочитання тексту» [7, с. 367]. Наприклад, твір «Школярка з передмістя» Оксана Думанська означає як «щоденник з уяви», казку «Домовичок з палітрою» Марина Павленко подає як «домашньо-пригодницьку повість для хлопчиків і дівчат, які вірять у дива».

Жанрово-стильовий компонент поезики твору відображає орієнтацію письменника на жанрову матрицю чи на експериментування з формою у процесі творення художнього світу. Індивідуальний стиль автора постає на основі таких стилетвірних чинників, як світовідчуття, світогляд, світорозуміння, манера зображення, трактування теми, використання жанрових форм. Як зауважила Нона Копистянська, «стиль твору неможливо дослідити без урахування жанру» [6, с. 13], так само жанр твору доцільно розглядати у взаємозв'язку із стилем.

У дослідженнях жанрово-стильового аспекту сучасної прози для дітей та юнацтва важливе значення має жанрова модальність – «властивість жанру, яка полягає у вираженні відношення змісту твору до об'єктивного світу, тематична характеристика художньої моделі залежно від встановленої нею вірогідності зображення, власне його можливості, дійсності чи необхідності» [7, с. 366]. Безпосереднім проявом жанрової модальності є жанр, пафос, який «застигає» у композиційно-мовленнєвій структурі і стає визначальним чинником жанрового стилю. Це добре видно на прикладі літературно-казкових жанрових форм, які «поєднують казковий принцип зображення з ігровим, пригодницьким та іншими принципами (пізнавальним, дидактичним), характерними для дитячої літератури» [12, с. 24].

Жанрово-стильові особливості – ключ для закономірностей розвитку жанрової системи сучасної української літератури для дітей та юнацтва, домінуючих жанрових форм, найпродуктивніших із них у висвітленні актуальної проблематики чи артикуляції конкретних способів творення художнього світу; переважання у письменників «свого жанру» (Н.Копистянська). Типологічне зіставлення й узагальнення жанрово-стильових ознак творів розкриває іманентні особливості жанрів, їх еволюцію, появу нових піджанрів (хард-реалістична повість, автобіографічне оповідання, психологічна повість, пригодницько-детективний роман).

Сюжетно-композиційний рівень як компонент поезики відіграє особливу роль. Цікавий, динамічний сюжет, вміло розказана «історія», добре продумана композиція – обов'язкові умови прозового твору для юних. «В сюжетній організації як правило наявні всі ланки відомого ланцюжка (експозиція, зав'язка, розгортання дії, кульмінація, розв'язка) у їх послідовності з тяжінням до happy end, переважає однолінійний розвиток, проявляється прагнення до простоти і ясності. Турбота

про сюжетну цікавість є основною. Захоплюючість створюється переважно динамікою і драматизмом дії...» [12, с. 27–28].

В аналізі сучасної української прози для дітей та юнацтва значну увагу відводять системі сюжетних ліній – подій, покладених в основу творів, способів естетичного їх освоєння, осмислення й організації (художньої трансформації фабули). Характеризують сюжет і розвиток характерів та обставин у художньому часопросторі, конфлікти, протистояння і зіткнення; вигадані й реальні ситуації, події, факти. Типова тенденція в літературі для дітей – тісне переплетення реального і вигаданого світів, стирання межі між ними, виведення на перший план казкового, авантюрно-пригодницького елемента.

Не менш важливу роль відіграє архітектоніка – розміщення, співвідношення і поєднання компонентів твору в художньо-естетичну цілісність. Композиція пов'язує елементи словесного й предметного зображення; охоплює сюжет і позасюжетні елементи (авторські відступи, описи); залежить від теми і художнього задуму письменника, жанрових параметрів твору. Ґрунтовне вивчення сюжетно-композиційного рівня розкриває характерні тенденції розгортання сюжету, функціонування його елементів, способів побудови; домінування певних сюжетних типів у творах одного жанру чи підкатегорії; синтезу реального та вигаданого компонентів у межах однієї сюжетної площини, актуалізації традиційних мотивів. При цьому можна зауважити трансформацію моделі народної казки з притаманною їй структурою, домінуванням подієвого типу композиції, різними схемами компоновання літературного матеріалу, продиктовану орієнтацією автора на реципієнтів певної вікової категорії та його вмінням подати зміст твору виразно і яскраво, презентувати художній світ у доступному для читачів форматі.

Рівень хронотопу деталізує часопросторові аспекти світу героя, автора, твору. У сучасній прозі для дітей та юнацтва час і простір є одним із репрезентаторів дитинства. Місце дії, час, просторове наповнення твору – не тільки тло зображених подій чи рамка, в якій розвивається сюжет, а й характерна ознака стилю автора, засіб образотворення та нарації. Краєвиди з дитинства мають не тільки географічне, а й культурне та естетичне навантаження. Навколишнє середовище, в якому і під впливом якого росте і розвивається дитина, – важливий чинник формування світогляду, ідентичності, характеру. Потужно працює в літературі для дітей та юнацтва, має свою специфіку, осо-

бливо у казках, фантастичних творах, шкільній, історичній, автобіографічній прозі художній час.

Образний рівень твору – система художніх образів, завдяки якій відбувається реалізація авторських ідей, розкриття теми і проблематики. Центрування образу дитини-героя (часто ровесника) – одна із основних тенденцій, яка вирізняє літературу для дітей та юнацтва із загального контексту. Цей рівень специфічний у реалістичній та фантастичній літературі.

У кожній жанровій групі – специфічні типологія головних героїв, художні засоби їх портретування і характеротворення, моделі поведінки і взаємодії. Аналіз образів дітей-персонажів відбувається з урахуванням типологічної класифікації рівнів художнього образу: об'єктного (довкілля), суб'єктного (внутрішній світ), виражального (метафоричний, сюжетний, композиційний текстуральні рівні). Важливі також опис зовнішності (паспортний портрет; з погляду автора, героя, інших персонажів), внутрішній світ і переживання, думки, прагнення (психологічний портрет), характер як тип поведінки (діяльність, ставлення до суспільства, до себе, до інших – дружнє чи конфліктне, до праці тощо), художні засоби образотворення (портрет, антропоніми, мова, художні деталі, тип нарації тощо).

Аналіз системи образів допомагає розпізнати знакові риси дитини-персонажа, вибудувати модель головного героя, вивести типологію образів дітей, а загалом – окреслити закономірності творення образної системи сучасної української літератури для дітей та юнацтва. Класифікація образів головних героїв у реалістичній, пригодницько-фантастичній прозі, фентезійних текстах, раціональній фантастиці враховує принцип модальності, який полягає у відношенні до дійсності (неможливе в реальності, ймовірне за певних обставин), та критерії реального/уявного, земного/космічного, трансцендентного/ матеріального, людського /технічного тощо.

Яскрава образна система твору, актуальне тематико-проблематичне коло, динамічний сюжет, вдало обрана жанрово-композиційна форма, хронотоп – компоненти поетики, повноцінне функціонування яким забезпечує мовно-нарративний рівень тексту.

Мовно-нарративний рівень художнього твору – слова, речення, фрази й інші мовно-нарративні формування, точка зору й спосіб, за допомогою яких передано розповідь. На думку деяких дослідників, саме мова, зорієнтована на читачів певного віку, з урахуванням особливостей їх світосприйняття,

рівня образного й аналітичного мислення, вирізняє літературу для дітей із загальної літератури. Про специфіку літератури для дітей з наголосом на три площини, веде мову М. Моклиця: «у царині світогляду – це оптимізм, життєствердність, щира настанова на добро, в царині естетики – це універсалізм, який підпорядковує собі суб'єктивний компонент, у царині художньої форми – це простота висловлювання, ігровий характер, стилістична виразність» [11, с. 18].

Добру дитячу книжку характеризують: «сильні матеріали – добрі епізоди, багаті параметри, добре розвинені характери, важливі теми і художній стиль... смілива і образна мова» і ця «свіжість... йде від автора. І у автора вона починається з розуміння “хто є дитина”» [Цит. за 13, с. 21], – вважають Д.Глазер (Joan Glazer) і Г. Вільямс (Gurney Williams). Зорієнтована на дитину мова – одна із специфічних ознак книги для дітей, на чому наголошують М. Макдауелл (Myles McDowell), Н. Баббіт (Natalie Babbit), К. Леснік-Оберштейн (Karín Lesnik-Oberstein). Ю. Ковалів зазначає, що особливістю мови творів для дітей є «широке використання метафор, пов'язане із анімаційністю світосприйняття малечі. Для дітей шкільного віку метафора набуває естетично-виражального смислу, мова літературних текстів поступово наближається до мови творів для дорослих, використовуються різні стилі від власне художнього до художньо-наукового та художньо-публіцистичного» [8, с. 59].

Мову твору розглядає в комплексі «актуальна тема – життєподібний персонаж – доступна мова – зрозуміла емоційність і проблематика [10, с. 23] Лідія Мацевко-Бекерська. Тенденції щодо актуалізації цього комплексу в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва можна зафіксувати у процесі системного аналізу художніх творів на рівні їх поетики.

Аналіз мовного компонента твору висвітлює авторську стильову та нарративну позицію, мовну поведінку персонажів, варіативність монологічної та діалогічної мови, добір мовно-стилістичних засобів, які забезпечують формування і структурування художньої дійсності. Особливості нарративного компонента дають уявлення про специфіку, форму та функціонування, компетенцію, спільні та відмінні ознаки оповідей/розповідей.

Висвітлюючи певні теми, автори орієнтуються на тип емоційного світовідчуття, який був би комфортний, зацікавлював, спонукав читача до співпереживання героям, психологічно не травмував його, сприяв оптимальній функціо-

нальній реалізації тексту. Залежно від типу емоційної визначеності виокремлюють різні види пафосу творів для дітей: розважальний, драматичний, героїчний, сентиментальний, романтичний, ліричний, сатиричний, гумористичний та ін. Проявляються вони по-різному, що зумовлено тематикою, жанром твору, його зорієнтованістю на читача певної вікової групи, образами й характеристиками головних героїв, типом конфлікту. Так, героїчний пафос поширений у пригодницькій та історичній прозі, казках; гумористичний, романтичний, частково сентиментальний притаманний реалістичним, психологічним, пригодницьким та шкільним повістям; драматичний та елементи трагічного – реалістичним творам на складні «дорослі» теми (смерті, суїциду, соціального сирітства, безпритульних дітей тощо). Пафос як естетична категорія, як компонент поезики походить із художнього мислення автора, його виражальної системи. Його модулює читачке сприйняття тексту.

Цілісний художній світ тексту забезпечують функціонування, зв'язок та взаємозалежність усіх компонентів поезики: тематико-проблемного, жанрово-стильового, сюжетно-композиційного, образного, мовного, рівня хронотопу, пафосу. Тенденції поезики текстів стають виразнішими, якщо розглядати їх в еволюції, закономірностях

історико-літературної епохи. Їх узагальнення дає уявлення вже не про окремий текст, а про закономірності функціонування дитячої літератури як художньо-естетичного феномена.

Висновки і пропозиції. Літературознавчий аналіз поезики текстів, типологія та узагальнення художніх ознак, фіксування нових явищ та змін на рівнях тематики, проблематики, жанрово-стильових особливостей, образної, наративної та мовної систем – основа пізнання текстуальних тенденцій літератури для дітей та юнацтва певної історико-культурної доби.

Системний аналіз поезики текстів – тільки початкова фаза реалізації концепції дослідження дитячої літератури як художньо-естетичного феномена, яка є доброю основою для типологічного зіставлення (з подібними творами й тими, що належать до іншої формації); узагальнення ознак, особливостей запропонованих рівнів організації твору; інтерпретативних процедур, пов'язаних із вписуванням текстів у різні контексти (літератури загалом, жанрової системи, ідеології, комунікації, рецептивно-естетичної парадигми та ін.) і пояснення їх специфіки за допомогою інструментарію різних критичних підходів (теорії комунікації, рецептивної поезики та естетики, наратологічної теорії, гендерних студій, постколоніального підходу та ін.).

Список літератури:

1. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку XXI ст. Монографія. К.: Академвидав, 2018. 320 с.
2. Качак Т. Художньо-естетична парадигма сучасної української прози для дітей та юнацтва: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра філол. наук: 10.01.01. Черкаси, 2019. 39 с.
3. Клочек Г. Д. Енергія художнього слова : збірник статей. Кіровоград, 2007. 448 с.
4. Клочек Г. Д. Так що ж таке поезика? *Поетика*. К.: Наукова думка. 1992. С. 5–15.
5. Кодак М. П. Поетика як система : літературно-критичний нарис. К.: Дніпро, 1988. 159 с.
6. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів: Паіс, 2005. 368 с.
7. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. Т. 1. 608 с.
8. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 624 с.
9. Марко В.П. Аналіз художнього твору: навч. посіб. К.: Академвидав, 2013. 280 с.
10. Мацевко-Бекерська Л. Дитяча література як форма діалогу культур: герменевтичний аспект. *Література. Діти. Час. Вісник Центру дослідження літератури для дітей та юнацтва*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. Вип. 1. С. 18–24.
11. Моклиця М. В. Іntenційно «дитячі» елементи літератури для дорослих. *Волинь філологічна: текст і контекст: українська і польська література для дітей та юнацтва*. Луцьк, 2007. Вип. 3. С. 5–19.
12. Славова М. Т. Попелюшка літератури : теоретичні аспекти літератури для дітей. Київ: Вид.-полігр. центр «Київський університет», 2002. 81 с.
13. Lesnik-Oberstein Karín. Defining Children's Literature and Childhood. *International Companion Encyclopedia of Children's Literature* / Edited by Peter Hunt. Associate Editor Sheila. London: Routledge, 1996. P. 15–29.

Kachak T. B. THE BASIS OF THE CONCEPT OF RESEARCHING CHILDREN'S LITERATURE AS AN ARTISTIC AND AESTHETIC PHENOMENON

The article discusses the relevance of comprehensive and systematic research, the object of which is not one or more works, but a set of works of a certain historical and cultural period, children's literature as an artistic and aesthetic phenomenon. It is noted that the integrity and thoroughness, systematic nature of the study is ensured by its well-thought-out concept, and new critical approaches open up wider opportunities for literary studies and enrich the research paradigm of contemporary Ukrainian literature for children and youth.

The potential of literary analysis of works addressed to children and youth is characterized as the basis for the concept of a comprehensive study of this segment of literature. A generalized definition of the concept of "poetics" of a work is presented. The effectiveness of the analysis of the backbone components of the poetics of works addressed to young readers is singled out and outlined.

It is determined that the analysis of the thematic and problematic level of contemporary works addressed to young readers makes it possible not only to identify and classify relevant and widespread themes and problems, but also the peculiarities of their coverage and interpretation in texts of different genres. The genre-style component of the poetics of a work reflects the writer's orientation to the genre matrix or to experimentation with the form in the process of creating the artistic world. Comprehending the plot development, architectonics, and chronotope of the work makes it possible to draw conclusions about the dominant ways of depicting the artistic world in literature addressed to children. It is important to analyze the figurative (typology of the main characters, artistic means of their portrayal and characterization, models of behavior and interaction), linguistic and narrative levels of the work.

The expediency and legitimacy of the systematic analysis of the poetics of texts in order to determine the artistic features and trends in the development of contemporary children's literature as an artistic and aesthetic phenomenon are substantiated.

Key words: *literary analysis, literature for children and youth, artistic and aesthetic phenomenon, poetics of an artistic work, components of poetics.*